

مردم شناسی جنسیت

دکتر امیلیا فرسیسیان

نرسیسیانس، امیلیا، ۱۳۳۲ -
مردم شناسی جنسیت / امیلیا نرسیسیانس - تهران : افکار : سازمان میراث فرهنگی کشور
(پژوهشگاه)، معاونت پژوهشی، پژوهشکده مردم شناسی، ۱۳۸۳.
۲۱۴ ص.

ISBN : 964-7858-62-0

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۹۹].

۱. هویت جنسی -- جنبه های اجتماعی. ۲. تفاوت های جنسی (روانشناسی). ۳. تفاوت های
جنسی -- جنبه های اجتماعی. ۴. انسان شناسی. الف. سازمان میراث فرهنگی کشور
(پژوهشگاه). پژوهشکده مردم شناسی. ب. عنوان.

۳۰۵/۳ GN۴۷۹/۶۵ / ۴م ۴ن

۱۵۵۰-۸۳م

کتابخانه ملی ایران

نشر افکار

مردم شناسی جنسیت

امیلیا نرسیسیانس

ویرایش و مقابله: بهمن نوروززاده چگینی

نمایه و نمونه خوانی نهایی: علیرضا حسن زاده

حروف نگار: نرگس گل یاس

صفحه آرا: حمید سناجیان

لینتوگرافی: خدمات سحر، چاپ: دیدآور

تیراژ: ۲۲۰۰ جلد

شابک: ۹۶۴-۷۸۵۸-۶۲-۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مرکز پخش: نشر افکار، خیابان ولیعصر، بالاتر از چهارراه طالقانی.

شماره ۵۵۵. تلفن ۶۴۶۳۴۸۹

فهرست مطالب

۹	 مقدمه
	فصل اول :
۱۵	 از انسان نما تا انسان
	فصل دوم :
۳۵	 طبیعت و پرورش در رفتارهای اجتماعی زن و مرد
	فصل سوم :
۶۵	 نقش اجتماعی زن و مرد در فرهنگ‌های گوناگون
	فصل چهارم :
۸۳	 تجربه اجتماعی شدن و روان‌شناسی جنسیت
	فصل پنجم :
۹۵	 زبان و جنسیت
	فصل ششم :
۱۱۱	 جنسیت و گفتمان
	فصل هفتم :
۱۲۵	 تاریخ انسان‌شناسی فمینیستی
	فصل هشتم :
۱۴۷	 جنسیت و بیگانگی و بازتاب‌های آن در هویت، شناخت و موازنه نقش‌ها
	فصل نهم :
۱۶۹	 جورج مید و مبحث خود تعمیم یافته
	فصل دهم :
۱۸۳	 پارادایم‌های فمینیستی
۱۹۹	 نمایه

یکی از شاخه‌ها و حوزه‌های مهم مطالعات مردم‌شناختی، مردم‌شناسی جنسیت (Anthropology of gender) است. در این بخش از پژوهش‌های مردم‌شناختی نقش و تأثیر جنسیت بر وضعیت‌های اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. بخش بزرگی از ادبیات مردم‌شناختی جهان در آثار مردم‌پژوهانی چون مارگارت مید، السی کلوژپارسونز، روت بندیکت، روزالدو و لمفر و... به حوزه‌ی مزبور اختصاص دارد.

پژوهشکده مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی با نشر آثاری چون زن و قدرت، زن و فرهنگ و... کوشیده است به سهم خویش بر غنای ادبیات حوزه‌ی یاد شده بیفزاید. کتاب مردم‌شناسی جنسیت نیز به این منظور انتشار می‌یابد. این پژوهشکده امیدوار است بتواند آثار مهم دیگری را نیز در این شاخه از دانش مردم‌شناسی به جامعه‌ی فرهنگی، علمی و فرهیختاری ایران عرضه کند. ما سپاس خود را از انتشارات افکار و مدیر ارجمند آن آقای یحیی ساسانی در همکاری برای چاپ کتاب مردم‌شناسی جنسیت اعلام می‌داریم.

محمد میرشکریایی

رئیس پژوهشکده مردم‌شناسی

عنوان کتابی که در دست دارید از دو واژه‌ی انسان‌شناسی و جنسیت تشکیل شده است. انسان‌شناسی علمی است که به مطالعه‌ی انسان، جامعه، فرهنگ و فرایندهای زیستی و اجتماعی دیگر مربوط به انسان می‌پردازد و سعی می‌کند تا تقارب‌ها و تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی را جمع‌آوری، مشاهده، شرح، تحلیل و تفسیر کند. این علم حرکت بنیادین خود را در دو حیطه‌ی زمانی و مکانی و همچنین به صورت همزمانی و در زمانی ادامه می‌دهد. انسان‌شناس به خوبی از قوانین حاکم بر جوامع مورد تحقیق خود در سطوح خرد و کلان آگاه است و نیک می‌داند که بعضی از صور و پدیده‌های زیستی، روانی و اجتماعی جذبه‌ی همگانی و جهانی دارد و همه افراد جامعه بشری از آن آگاه هستند و نیز می‌دانند که زنجیره‌ای از پدیده‌ها هم هستند که قابلیت تعمیم در برخی از جوامع را دارند و این تعمیم جنبه‌ی جهان‌شمول ندارد و همواره در همه‌ی جوامع بشری دیده نمی‌شود و همچنین آگاه به این موضوع نیز هست که برخی از پدیده‌ها جذبه‌ی اختصاصی دارد و خاص محیط ویژه می‌باشد. انسان‌شناسی اجتماعی، به طور سنتی فعالیت تحقیقاتی خود را به گروه‌های اجتماعی محروم از پاداش‌های اجتماعی که مشمول تنگدست‌ها، اقلیت‌ها، کودکان، زنان و غیره است اختصاص می‌دهد. واژه جنسیت^۱ یک مقوله اجتماعی و هم‌ساخته^۲ می‌باشد و از واژه جنس^۳ که عموماً برای بیان همان مقوله فقط از دیدگاه زیست‌شناسی به کار می‌رود متفاوت است. جنسیت مشمول رفتارها، نقش‌ها، کنش‌ها و اندیشه‌های

1. Gender

2. Constructed

3. Sex

اجتماعی است که فرهنگ حاکم در هر جامعه به عهده دو جنس زن و مرد می‌گذارد و در ارتباط با نقش‌های جنسیتی افکار قالبی در مورد هر دو جنس در جامعه مشاهده می‌شود که دامنه‌ی انتظارات را از هر دو جنس طرح ریخته و تعیین می‌کند و در راستای دو مقوله‌ی اخیرالذکر یعنی جنسیت و نقش‌های جنسیتی، قشریندی‌های جنسیتی در جامعه پدیدار می‌شود که عمدتاً مربوط به پاداش‌هایی از قبیل توزیع قدرت، ثروت، وجهه، آزادی‌های فردی و اقتصادی می‌شود که هر عضوی از جامعه بنا بر موقعیت خود در هرم سلسله مراتبی حاضر در جامعه از آن بهره می‌برند. از آنجا که توزیع پاداش‌ها در جوامع ماقبل صنعتی و صنعتی هرگز عادلانه نبوده، تعارضات وسیع در سطوح کلان مانند جنگ‌های بین ملل مختلف و در سطوح خرد، در بین طبقات مختلف جوامع در طول تاریخ به کرات بروز کرده است. انسان‌شناسی جنسیت در پی مطرح کردن موضوعات متعدد در زمینه‌های متفاوت فعالیت انسان‌ها است تا موقعیت زنان و مردان را در حیطه این کنش‌ها ببیند و چنانکه ماهیت این علم ایجاب می‌کند با جمع‌آوری داده‌ها و مشاهدات این کنش‌ها آنها را شرح، تحلیل و تفسیر کند و این تحلیل‌ها و تفاسیر را در چهارچوب دیدگاه‌های نظری و مکاتب فکری مشخص قرار دهد.

کتاب انسان‌شناسی جنسیت نیز با تکیه بر علم انسان‌شناسی قصد دارد تا تحول زندگی انسان‌ها را اعم از زن یا مرد با تأکید بر موضوع جنسیت در دو بعد زمانی و مکانی در ده فصل بررسی کند.

فصل اول کتاب اختصاص به درک طبیعت انسان دارد تا روند شکل‌گیری فیزیکی، عاطفی و ویژگی‌های شناختی را در گذر زمان مورد بررسی قرار دهد و در این گذر زمانی نقش‌های اجتماعی هر دو جنس را مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل دوم با اعتقاد به اینکه نقش‌های اجتماعی هر دو جنس را جامعه بنا بر مقتضیات زیستی، بوم‌شناسی، فرهنگی و اقتصادی رقم می‌زند، فرهنگ‌های گوناگونی را معرفی می‌کند که در طی آن ثابت می‌کند که نقش‌های دو جنس در

بافت‌های اجتماعی و فرهنگی گوناگون می‌تواند متفاوت باشد و اندیشه‌های قالبی در یک جامعه در مورد هر یک از دو جنس در جوامع دیگر صادق نیست.

فصل سوم به بررسی نقش اجتماعی زن و مرد در فرهنگ‌های گوناگون به ویژه در جوامع شکارگری می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که هر چقدر همبوشی و همکاری بین دو جنس زن و مرد برای حل مسائل معیشتی بیشتر باشد، احتمال تساوی و برابری بین آنها نیز به همان میزان بیشتر است.

فصل چهارم به تجربه اجتماعی شدن دو جنس زن و مرد در روند زندگی می‌پردازد و سعی می‌کند تأثیر فرهنگ را در رفتارهای روانی، حرکتی و گفتاری دو جنس از بدو کودکی، و در بازی‌های کودکانه و تعاملات اجتماعی دوران نوجوانی و جوانی بپردازد.

فصل پنجم به موضوع زبان و جنسیت می‌پردازد. زبان یکی از مهم‌ترین طرقی است که به واسطه‌ی آن، معنی، افکار، رفتار و واقعیت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و منتقل می‌شود. زبان یکی از ارکان مهم برای بازتاب تفکر اجتماعی می‌تواند مورد ارزیابی قرار گیرد، چرا که نمود تفکر و نقطه‌نظرهای یک جامعه با تحلیل علمی زبان آن جامعه قابل درک است. و از طریق آن می‌توان موقعیت، نقش و حضور اجتماعی هر کدام از جنس‌ها را مشاهده کرد.

زنان و مردان در روند اجتماعی شدن به نقش‌های اجتماعی خود پی می‌برند و نیز متوجه می‌شوند انتظارات جامعه از آنها چیست. جامعه با نشر هنجارهای مسلط از طریق آموزش رسمی، تعاملات اجتماعی، بازی‌ها، ملاحظات اخلاقی و غیره و گاه تحمیل آنها به افراد جامعه، تفکر و فرهنگ اجتماعی را برای هر یک از آنها طرح و تعیین می‌کند. پذیرش الگوهای حاکم دارای تأثیرات روانی، رفتاری و شناختی خاص است که در فصل ششم به آن پرداخته شده است.

فصل هفتم مربوط به پیشینه‌ی بیداری اجتماعی انسان‌ها می‌شود. حرکت‌های مربوط به احقاق حقوق مدنی دارای سابقه‌ای گسترده است که از قرن

هفدهم به صورت جسته و گریخته آغاز شد و در اواخر قرن هجدهم جنبه‌های سازمان یافته‌تری پیدا کرد تا اینکه در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم بر اساس حرکات سازمان یافته و حرفه‌ای زنان برای حق رأی کوشش‌هایی شد و به تدریج در برخی از جوامع به انجام رسید. از اوایل قرن بیستم به واسطه‌ی تحولات اجتماعی که ریشه در فعالیت‌های زنان و همچنین مردان در سال‌های گذشته داشت، زنان رسماً وارد مجامع علمی و دانشگاهی شدند و همپراز با مردان به کسب معلومات و دانش پرداختند و اعتراضات خود را در قالب نظریه‌ها به سمع همگان رساندند. سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۶۰ را می‌توان عصر آگاهی برای انسان امروز دانست و سال‌های ۱۹۶۰ به بعد زنان و مردان دانشمند و فرهیخته که حساسیت و آگاهی لازم را در مورد احیاء حقوق بشریت داشتند، با طرح پرسش‌ها و راه‌حل‌هایی به منظور فائق آمدن به این مشکلات در عرصه‌های مختلف شروع به فعالیت کردند.

از نظر نویسنده‌ی این سطور، آنچه که امروزه تحت عناوین فمینیسم و جنبش آزادی زنان مورد بحث است چیزی نیست جز شناختن و شناساندن هویت اصلی بخشی از افراد جامعه به کل جامعه و احیای حقوق بخشی از افراد جامعه که در طی سالیان به بوته فراموشی سپرده شده است. اگر روزی شاهد فعالیت مؤثر و مسئولانه هر دو جنس با اتکا به حقوق، فرصت‌ها و پاداش‌های عادلانه در زمینه‌های مختلف زندگی باشیم مسلماً دنیای بهتر و سالم‌تری را برای کار، فعالیت و زندگی خواهیم داشت.

در فصل هشتم موضوعاتی از قبیل ذهنیت در سطح خرد و کلان و همچنین درونی کردن هنجارهای اجتماعی مورد بحث و معرفی قرار می‌گیرد.

فصل نهم به آموزه‌های جورج هربرت مید می‌پردازد. در این فصل سعی شده با مشاهده زندگی روزانه انسان‌ها، کنش‌های اجتماعی آن‌ها درک شود. در این مبحث به دو جنبه «انعکاسی و اجتماعی» خود پرداخته می‌شود و «دیگری تعمیم

داده شده را که در راستای نقطه نظرهای جامعه با «خود» است، مطرح می‌کنیم. فصل دهم به تشریح سه نوع پارادایم می‌پردازد که عبارتند از پارادایم شالوده‌شکن مفعولی، پارادایم شالوده‌شکن فاعلی و پارادایم هم‌ساخت‌گرا در هر سه این پارادایم‌ها جنسیت و تفاوت‌های جنسی از سه دیدگاه متفاوت مطرح می‌شود.

لازم به تذکر است که شکل خاص این کتاب ناشی از این واقعیت می‌باشد که مباحث آن در طول تدریس درس انسان‌شناسی جنسیت به تدریج تکوین یافته است. طبیعتاً جنبه‌ی تحقیق در این کتاب برخلاف نوشته‌های دیگر مؤلف از جمله کتاب مباحثی در دوزبانگی از دیدگاه علوم اجتماعی هدف اصلی نگارش را تشکیل نداده است. علاوه بر آن در انتخاب مباحث کتاب، نیازهای دانشگاهی و تعاملات کلاسی تعیین کننده بوده است و شاید در صورت نگارش کتابی مستقل بدون در نظر گرفتن این تعاملات و نیازها، مباحث دیگری بر مباحث انتخاب شده ترجیح داده می‌شد. نحوه‌ی بیان در کتاب نیز متأثر از همین واقعیات است. خواننده ملاحظه خواهد کرد که سادگی بیان یکی از اهداف بوده است و لذا فشردگی دیدگاه‌های نظری و مکاتب مورد استناد و موضع‌گیری‌های مؤلف در سطح حداقل نگه داشته شده است. مخاطبان این کتاب در درجه‌ی اول دانشجویان علوم اجتماعی به ویژه دانشجویان رشته‌های انسان‌شناسی و مطالعات زنان هستند. نگارنده امیدوار است این کتاب علاوه بر قابلیت استفاده به عنوان مرجع درسی، برای مقاصد مطالعات آزاد و عمومی و کسب آگاهی از مسائل انسان‌شناسی نیز مفید باشد.

در اینجا لازم می‌دانم ضمن تشکر از دانشجویان خوبم در گروه انسان‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران که همواره مشوق من بودند، سهم آنها را در تدوین کتاب با سؤالاتی که در کلاس مطرح نموده‌اند، تعاملاتی که در ضمن درس و مطالعه جزوه‌ی آن داشته‌اند، و انگیزه و جهدی که در مشاهده، مطالعه و

تحقیق در این زمینه‌ها نشان داده‌اند متذکر شوم. همچنین از رئیس پژوهشگده‌ی مردم‌شناسی، آقای محمد میرشکرائی و نویسنده و دوست مردم‌شناس ارزنده‌ام، آقای حسن‌زاده که با پیگیری‌های مثبت و مجدانه‌ی خود و با تلاش صمیمانه مرا به تدوین نهایی این کتاب تشویق و ترغیب کرده‌اند و نیز از سازمان میراث فرهنگی به خاطر سخاوتی که در حمایت و پشتیبانی اینجانب در مورد به انجام رساندن این مهم در اختیارم گذاشته‌اند تشکر و قدردانی می‌کنم.

امیلیا ترسیسیان